

Az információs társadalom árnyékvilágához. Az állami gondozottak és a tudástechnológiai kihívás

Dolgozatunkban az állami gondoskodás rendszerét, azaz a magyar gyermekvédelmi szakellátást vettük górcső alá az információs társadalom szociálpolitikai, és oktatási kihívásai szempontjából. Köztudott, hogy szociális problémákat pedagógiai eszközökkel megoldani nem lehet. Aki ebben spekulál, azt folyamatos kudarc fogja érni. Az állami gondoskodás rendszerében lévő anomáliákat és a gondozotti státusból fakadó hátrányokat figyelembe véve, mégis úgy gondoljuk, hogy bizonyos nevelési-oktatási elképzelések olyan irányba mozdíthatják el a rendszert, mely jelentősen hozzájárulhat az érintettek társadalmi életesélyeinek növeléséhez, s az információs korszak által támasztott elvárásokhoz való rugalmas alkalmazkodáshoz.

Kulcsszavak: szociálpolitika, információs társadalom, Hejőkeresztúri Modell, „Hole in the Wall”

Szerzői információ:

Szirbik Gabriella szociológus, főbb kutatási területei a szociálpolitika, a szociális kérdés alakulásai tudásszociológiai szempontból, az evolúciós ismeretelmélet, tudásszociológia, tudományozóciológia, oktatásszociológia, e-learning módszertan, tudásmenedzsment, hálózati tanulás, illetve a konnektivizmus lehetőségei az oktatásban. Számos szakmai publikációja mellett a Háló - a szociális munka szakmai közéleti lapja és a Szociális Képzések Módszertani Hírlevél szerkesztője, szakmai blogja a www.szirbik.blogspot.com címen olvasható.

Így hivatkozzon erre a cikkre:

Szirbik Gabriella. „Az információs társadalom árnyékvilágához. Az állami gondozottak és a tudástechnológiai kihívás”. *Információs Társadalom* XII, 1. szám (2012): 44–63.

<https://dx.doi.org/10.22503/inftars.XII.2012.1.2>

A folyóiratban közölt művek

a Creative Commons Nevezd meg! – Ne add el! – Így add tovább! 4.0

Nemzetközi Licenc feltételeinek megfelelően használhatók.

Szirbik Gabriella

Az információs társadalom árnyékvilágához. Az állami gondozottak és a tudástechnológiai kihívás

Bevezetés

Az állami gondoskodásban élő, felnövő fiatalok többnyire kényszerpályára sodort, kiszolgáltatott pályakezdőként „állnak készen” a munkaerő-piaci kihívásokkal szemben. A múltból sok örökséget megtartó intézményrendszer nem képes kompenzálni a rendszerbe bekerült fiatalok/gyerekek pszichoszociális és kognitív hátrányait, sőt sok esetben azokat újratermelve megerősíti a társadalmi életesélytelenségek bonyolult rendszerét, a társadalmi homeosztázis működési mechanizmusát kiszolgálva. *„Ahol a legnagyobb a kockázat, ott a legkisebb a védelem”* elven működő állami gondozási rendszer egyfajta **képességfejlesztés-központú átalakítása, a legcélszerűbb, s egyben a legkorszerűbb eszköz-és pedagógiai környezetbe** helyezhetné az intézményes nevelési és képzési folyamatokat. Az így megszerzett tudás, s a felismert teljesítmény következtében megerősödő személyiségek, **az induláskor szerzett pszichoszociális hátrányokat ellensúlyozni képes mechanizmust** hozhatnának működésbe.

Tanulmányunk megpróbálja sorra venni azokat az előremutató és innovatív készség – és képességfejlesztő megoldásokat, melyeknek a gyermekvédelmi szakellátás sajátosságaihoz igazított testreszabása, akár olyan modellprojektként is tudna működni, mely a bevont gyermekek **életesélyeit radikálisan javíthatná**, s a tapasztalatok birtokában megszületendő javaslatok és ajánlások mentén, **a teljes gondozotti rendszer tudás-központú átalakítását is eredményezhetné.**

Az állami gondoskodásban élő gyerekek kiragadása az ipari korszak oktatási és szociálpolitikai rendszeréből, mindenekelőtt azt feltételezi, hogy ezekben a gyerekekben szellemi és anyagi téren lehetőséget lássunk, a tudástársadalom szempontjából erőforrásként gondoljunk rájuk.

Az ipari korszak jóléti struktúrájának (jóléti állam) átalakulása, politikai átalakítása nyilvánvaló a XX. század '80-as éveitől. Ennek a folyamatnak a részletes tárgyalása semmiképpen nem feladat e dolgozat keretei között, de az megemlítendő, hogy az átalakítás/átalakulás ún. „önellátó jóléti társadalom” modellje (Offe, 1984.)¹ decentralizált, nem-bürokratikus és egalitárius képzetébe jól beilleszthető az állami gondozotti rendszer tudás-központú átalakítása.

¹ Offe, Claus: A modern szociális állam néhány ellentmondásáról (1995)

Posztmodern szociálpolitika

Az Európai Uniónak az Európai Szociális Modell megőrzésére (vagy megteremtésére?) tett erőfeszítései a szociális – értsd: társadalmi – beruházás állama (aktív jóléti állam)² felé mozdítják el a jóléti konszenzusban kialakult jóléti állami tevékenységet. A szociális beruházás állama új szociálpolitikai szemléletet követel. Ennek az új szemléletnek a lényeges elemei a következők:

– Pozitív segítézés ellentétben a jóléti állam passzív segítézési rendszerével

– Nem a kockázatokat akarja minimalizálni, hanem annak pozitív, lendületadó oldalát, a felelősségvállalást akarja erősíteni: felelősség nélkül nincs jog elve (a pénzbeni ellátások bizonyos területein belül a szerződéselvű logikát kívánja közvetíteni a segítézési logika helyett, ilyenek a minimumjövedelem-rendszerek)

– A kockázatvállaláshoz szükséges erőforrásokat nem kizárólag állami feladatként képzelel el, nagy hangsúlyt kapnak az államon kívüli aktotok (egyén, család, civil szféra)

– Aktív állampolgári részvétel erősítése, beruházás az emberekbe

Ez az új szemléletmódú szociálpolitika, amit nevezhetünk posztmodernnek is, más paradigmátikus alapon áll, mint a jóléti állam keretei között egzisztáló modern szociálpolitika. Elsősorban nem egyparadigmájú – casteli kifejezéssel élve egyszerre *megelőző és hibajavító*³ –, illetve tartópillére nem a teljes foglalkoztatottság és a konszolidált bérmunkaviszony, aminek a lényege, hogy a szolidaritást a munkának és a munkán keresztüli védelemnek az egybeépítésével valósította meg (Castel 1993, 1995)⁴

Az aktív jóléti állam preventív jellegére fókuszálva legújabban az az állampolgárstátusz került fókuszba, amely aktív, autonóm, viszonyait öntevékenyen és másokkal egyeztető módon képes egyszerre szabadságot és biztonságot magáénak tudni. Az *aktív társadalmi befogadás* újkeletű európai értékének megfelelően, ami a munkaerő-piaci részvétel megjelölésére szolgál, a rugalmas munkaerőpiac fragmentált szerkezetéhez igazodva folyik a hídverés a bizonytalan munkaerő-piaci státusz és a szociális biztonság világa között. Ebben a vonatkozásban előremutató jelenség az *e-befogadás stratégiája*,

² A kifejezést gyakran az Európai Szociális Modell szinonimájaként használják, ami nem jelenti feltétlenül a fogalmak tartalmi azonosságát. A két fogalom háttérben eltérő társadalomfilozófiák állnak. Az aktív jóléti állam a jóléti állam racionalizációját jelenti. Ez annyit tesz: szociális juttatások helyett szociális beruházás (Giddens 1999). Mindazonáltal az Európai Szociális Modell pontos tartalmi jelentése nem ismert, semmiképpen nem koherens, de körülírásának vannak állandó elemei: emberi jogok, demokrácia, szolidaritás, társadalmi igazságosság, teljes foglalkoztatás, befektetés az emberekbe, nemek közötti egyenlőség, társadalmi kirekesztés elleni küzdelem, mindez egységben a magas szintű gazdasági fejlettséggel.

³ Castel „A nélkülözéstől a kivetettségig – a „kiilleszkedés” pokoljárása” című tanulmányában azt valószínűsíti, hogy a (poszt)modern társadalmaknak kettős szociálpolitika alkalmazására kényszerülnek, egy *megelőző (preventív)* és egy *hibajavító* szociálpolitikára, de az is elképzelhető, hogy választaniuk kell (?), a két szociálpolitika között. A *hibajavító szociálpolitika* lényegében *szegénypolitikát* jelent, a *preventív szociálpolitika* pedig a *modern szociálpolitikát* jelöli. A minimumjövedelem-rendszereket bevezető törvényeket a hibajavító szociálpolitika tudatosításának tekinti.

⁴ A modern szociálpolitikának, a jóléti állam prosperáló szakaszában, is kétféle céltételezésével találkozunk: prevenció és korrekció, de a szociálpolitikának abból, a társadalomban betöltött szerepéből adódóan, miszerint *a társadalmi struktúra viszonyait alakítani tudja az egész társadalmat átfogó funkcionális és disztributív elveivel és értékeivel, a hangsúly és a figyelem mindenképpen a prevencióra, sőt a kívánatosított eltérő társadalmi viszonyok megváltoztatására került.*

mint az EU legújabb eszköze a probléma kezelésére. A jóléti állam egy új reflexiók szinten való megőrzése, vagy másként funkcionális és disztributív újrakalibrálása, szempontjából lényegi változást jelentene a résztvevők *kliensi*, illetve *potenciális kliensi* státuszának *aktív állampolgári* státusszá alakítása. Az *e-befogadás stratégia* (e-szociálpolitika) alapja, hogy *a munkát a tudás által kell értékesebbé tenni*. Az élethosszig tartó tanulás, a tudás egyenlőbb terítése, a flexibilitás, a szociális kompetenciák fejlesztése, csoportmunkára való alkalmasság, a másság megértése, hálózatban való gondolkodás, pluralitástűrés és hatalomellenesség azok a kulcsfogalmak, melyek a szociálpolitikai értelemben vett tudásvagyongazdálkodás feltételei, a tanulásnak azt az értelmet adva, hogy képesek legyünk saját kezünkbe venni a sorsunkat. Ez a szemléletmód alapelemként kezeli az IKT eszközök használatát és terjesztését. Napjainkban úgy gondoljuk, hogy az IKT adta eszközök, s általában az információs társadalom adta lehetőségek ki-egyenlíthetik a hagyományos társadalmi viszonyokat, igazán komoly kihívást jelentve a vertikális társadalmi elrendeződéssel szemben. Ugyanakkor azt is tudjuk, hogy létezik digitális szakadék és digitális törések, melyek a meglévő eresztékekre (egyenlőtlenségi törésekre) épülnek rá, azokat tovább mélyítve. Az IKT eszközei mégis alkalmasnak tűnnek arra, hogy segítségükkel növeljük a leszakadó társadalmi rétegek, csoportok esélyegyenlőségét, életminőségét. Az e-befogadás stratégia ezt fejezi ki.

Az Unió 2011-ben adta ki az ún. Európai Digitális Menetrendet, ami az Európa 2020 Stratégia részeként jelent meg. Ebben a menetrendben a digitális készségek, a digitális társadalomban (! – ez az új terminológia) való jártassághoz szükséges készségek és tudások fejlesztése került középpontba, illetve e kompetenciák konkretizálása, pontos leírása. Az e-skills (e-készségek, e-szakértelem) körvonalazása kapcsán a „*hogyan tanulják tanulni*” és „*az élethosszig tartó tanulásra való felkészülés képessége*” állnak a fókuszban. Magyar vonatkozásban is ismert az „Oktatás és Képzés 2010” című munkaprogram⁵ által meghatározott 8 kulcskompetencia (2004), melyek fejlesztése az új munkaerő-piaci elvárásokhoz való alkalmazkodás szempontjából fontos. Ezen elvárások lényege: *képesség az élethosszig tartó tanulásra, képesség az aktív állampolgári létre, képesség a foglalkoztathatóságra*.⁶

Sokféle elméletet, illetve fogalmat használhatunk annak a társadalmi változásnak a leírására, amely a 20. század második felében következett be, ugyanakkor a témával foglalkozó szerzők egyetértenek abban, hogy ennek a változás-komplexnek (információs társadalom) a közös eleme a szerkezetváltás. Szerkezetváltás a gazdaságban, a politikában, a társadalmi, s kulturális dimenziókban. Új strukturális elemek alakulnak ki a hálózatok segítségével, egyfajta „hálózati társadalom” jön létre a maga új intézményeivel együtt, amelyek javarészt a már ismert társadalmi intézmények átalakult formái.

A társadalmi alrendszerben bekövetkező változások főbb jellemzőit érdemes részletesebben is szemügyre venni.

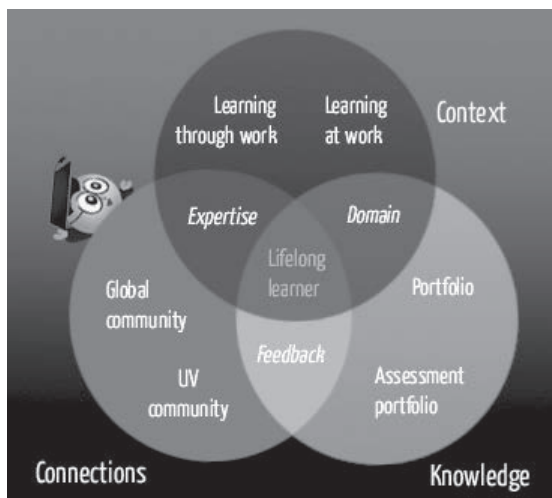
⁵ <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:wylzW5W7ObYJ:www.nefmi.gov.hu/europai-unio-oktatasi-oktatasi-kepzes-2010+&cd=1&hl=hu&ct=clnk&gl=hu>

⁶ Anyanyelvi kommunikációs készségek; idegen nyelvi kommunikációs készségek; matematikai ismeretek, tudományos és technológiai alapkészségek; IKT készségek; tanulni tanulás készsége; interperszonális és állampolgári ismeretek; vállalkozói készségek; kulturális érzékenység

A foglalkoztatottság mintázata megváltozik, a klasszikus bér munka-társadalom felbomlik (Castel 1998),⁷ jellemzővé válik az atipikus foglalkoztatottság: részmunka, távmunka, e-munka, illetve általában jellemző lesz az instabil munkaerő-piaci státusz, az irreguláris munkavégzés, s a növekvő fiatalkori munkanélküliség. Az alulkvalifikált munkaerő, akár egész közösségek, régiók, értéktelenedhetnek el, záródhatnak ki a termelési folyamatokból. Ezzel együtt a háztartások jövedelme kiszámíthatatlanná, szabálytalanná, s összetetté válik. A nem fizetett munka eloszlása más mintázatot ölt, nem kifejezetten a házimunkára koncentrálódik, ami feszültséget, kényszerű redistribúciót eredményez. A társadalom rendszerszintjén túl, az életvilág működésének a logikája is megváltozik. De-standardizált életutak válnak jellemzővé, a házasság intézménye válságba kerül, a klasszikus patriarchális családmodell instabillá válik. Alternatív családi együttélési formák és háztartási berendezkedések alakulnak ki. Csökken a születések száma.

Az egyének élethelyzetei és életútjai diverzifikálódásának következtében a hagyományos (ipari társadalomhoz tartozó) társadalmi rétegződés modellje, hierarchikus felépítése megkérdőjeleződik. Az egyének cselekedeteiben és életvezetésében háttérbe szorul a társadalmi osztályhoz való tartozás, s *előtérbe kerül az egyéni önértelmezés, a saját életrajz önálló megalkotása*. Az individualizációs folyamat⁸ ugyanakkor nem jelent teljes atomizálódást, izolációt, egyedüllétet, hanem elsősorban az ipari társadalom életstílusainak kicserélődését valami újjal, amelyben *az egyéneknek saját maguknak kell megalkotniuk életstílusukat*.

A megváltozott viszonyokhoz való alkalmazkodás kérdése központba helyezi *az információs társadalom által teremtett új tanulási kihívást, ami a lifelong learning központi magja körül szerveződik*.

1. ábra

Forrás:FN Blog⁹

⁷ Lásd bővebben: Robert Castel : A szociális kérdés alakváltozásai (1998)

⁸ Lásd bővebben: Beck: A kockázat-társadalom – Út egy másik modernitásba (2003)

⁹ FN Blog – oktatás http://oktatas.blog.fn.hu/index.php?view=bejegyzes_oldal&bejid=56193&bejcim=Mindenre_vagyunk_kompetensek&todo=/

Ahogy Jenci fogalmaz: „Az egész életen át tanulás fogalma inkább az élet minden területén való tanulás fogalmába megy át. A kapcsolatok (connections), a tudás (knowledge) és a kontextus (context) határozzák meg az egyén lehetőségeit. A munkán keresztül (learning through work) és a munkahelyen (learning at work) végzett tanulás adja a szakértelmet (expertise), ami a közösséghez kapcsolja az egyént. A tudás rendezett értéke (domain) adja a személyes tudás portofóliót, amely folyamatos visszacsatolásoknak és értékeléseknek van kitéve (assessment, feedback).

Mindehhez egy lényeges meglátás is tartozik: *az emberi kompetencia mértéke a hipertanulás világában nem az emlékezőképesség, hanem a felfogóképesség*.¹⁰

Tanulmányunk arra a kérdésre fókuszál, hogy az állami gondoskodásban élő gyerekek/ fiatalok miként lesznek képesek arra, hogy a fent jelölt kihívásoknak eleget tegyenek, kik fogják őket kísérni a hipertanulás világában, s miért is tettük fel ezt a kérdést?

A „miért”

Az 1997. évi XXXI. Gyermekvédelmi törvény és a gyámügyi igazgatásról szóló törvény (Gyvt) központi szemlélete a gyermekek érdekeinek és jogainak mindenek előtt való érvényesítésére törekszik, ennek megfelelően *elsődleges a gyermekek családban történő nevelkedésnek biztosítása*. Minden gyermekvédelmi beavatkozás a családban történő kiegyensúlyozott nevelés segítését, a családból kiemelt gyermekek estében pedig a saját családba történő visszahelyezést célozza. Ez a szemlélet tükröződik a gyermekvédelmi jogszabályok létrehozásában, a gyermekjóléti alapellátásokat biztosító intézmények kiépítésében, amelyek *feladata a prevenció*. A gyermekek csak nagyon indokolt veszélyhelyzet esetén kerülnek ideiglenes hatályú elhelyezésbe, mivel a gyermekvédelmi törvény elsődleges célja az, hogy a gyermek az alapellátásban biztosított szolgáltatások segítségével minél tovább maradjon saját, vérszerinti családjában, illetve a krízis elhárítása után oda visszakerüljön.

Természetesen a korszerű törvénykezés nem szüntetheti meg az „állami gondozotti” gyermekstátuszt. Jelenleg Magyarországon 23 ezer gyermek él valamilyen formában állami gondoskodásban, tehát az alapellátásból már „kiesve”, a szakellátás valamilyen hatályú elhelyezése alatt, otthont nyújtó ellátásban. A gyermekvédelmi szakellátás otthont nyújtó ellátásai közé tartoznak a *nevelőszülői férőhelyek, gyermekotthonok, lakásotthonok, speciális- és különleges gyermekotthonok, általános iskolai diákotthonok*, de megvalósulhat a gyermek szakellátása a Szociális törvény hatálya alá tartozó *ápoló-gondozó bentlakásos otthonban* is, illetve a szakellátásban nagykorúvá vált fiatalok esetében *utógondozó otthonok és utógondozói külső férőhelyek* formájában is.

A gyermekvédelmi gondoskodásban való nevelkedés jelentősen befolyásolja a későbbi élet-és karrierlehetőségeket. A természetes családi környezet hiánya alapvető szocializációs deficitekhez vezet, a devianciák általi érintettség veszélye sokszorosára nő.

¹⁰ FNBlog-oktatás http://oktatas.blog.fn.hu/index.php?view=bejegyzes_oldal&bejid=56193&bej cim=Mindenre_vagyunk_kompetensek&todo=

Az „intézeti nevelés” hátrányairól, látens funkcióiról, sokféle beszámoló készült már. Emblematikus ebből a szempontból Mikus Gyula pszichológus két írása, melyek a Család, Gyermekek, Ifjúság folyóirat hasábjain jelentek meg 1992-ben, illetve 1993-ban, „Mi lesz velük?” címmel.¹¹ Mikus írásai esettanulmányok „intézetis” fiatalokról. Különösen szembetűnő az, hogy az Aszódi Fiúnevelő Intézetben készült arcképvázlatokban, a két éves korától állami gondoskodásban lévő K. P.-ről, aki sorozatos lopások miatt került a „javítóba”, ezt írja: K.P.csupán azért (került be az esetleírások közé – megjegyzés tőlem: Sz.G.), hogy legyen előttünk összehasonlításra egy szimpatikus, de már szinte javíthatatlanul, fiziológiailag is beidegzett, negatív irányultságú személyiség. P. sem több 17 évesnél. (...) Azt gondolom, nagyon messzire ment és nagyon rigiddé, alakíthatatlanná vált. Érdekes órákat el lehet vele tölteni. Sokat lehet tőle, belőle, ügyeiből, fogásaiból, életéből, kudarcaiból tanulni, de a megváltoztathatóságában nem igen hiszek.”

A gyermekvédelmi szakellátás (állami gondoskodás) otthont nyújtó intézményekben elhelyezett gyermekekről, fiatalokról, a *Gyermekvédelmi Statisztikai Tájékoztató* nyújt száraz adatokat. Az adatok főként az Országos Statisztikai Adatgyűjtési Programból (OSAP) származnak, s a KSH gyűjt be kérdőívek alapján a szakminisztérium megbízásából. A kiadvány a korábbi, *Tájékoztató a családdal, gyermek- és ifjúságvédelemről* címmel megjelent minisztériumi adattárral váltotta fel. Az új adattár lényegében lefedi a gyermekvédelmi intézmények rendszerét. Ennek megfelelően adatokat tartalmaznak

- a gyermekjóléti alapellátásokról,
- ezen belül külön a bölcsődékről,
- a gyermekotthonokról és nevelőszülői hálózatokról,
- a Területi Gyermekvédelmi Szakszolgálatokról
- és a gyámügyről.

A statisztikai adatok külön kitérnek arra, s így jól látszik, hogy viszonylag jelentős az állami gondozott gyerekek/fiatalok között azok száma, akiket bűncselekmény elkövetésével meggyanúsítottak, gyanúsítottként nyomozást indítottak ellenük.¹² A gyerekek nem elhanyagolható százaléka tehát már „intézetis pályafutása” alatt összetütközésbe kerül valamilyen módon a törvénnyel. Természetesen az esetek egy részében maga a bűncselekmény gyanújába való keveredés lesz az oka az intézeti elhelyezésnek, de ez akkor sem változtat azon a tényen, hogy a gyermekvédelmi intézményekben nevelkedő gyerekek hátrányos élethelyzete, traumáik, az, hogy kevésbé, vagy egyáltalán nem számíthatnak a szülői támogatásra-segítségre az értelmes felnőtté válás útján, a teljes életre való felkészülésben, jelentősen növeli a majdani társadalmi kiilleszkedés esélyét, a senkiföldjére való sodródást.

¹¹ Mi lesz velük? Az intézeti nevelés még nem szünteti meg a veszélyeztetettséget! – Sőt! (Rendhagyó esetelemzések) http://www.tegyesz.hu/file/Szakmai_informaciok/Kiadvanyok/Mikus%20Gyula%20Mi%20lesz%20vel%3BCk.pdf Mi lesz velük? (Arcképvázlatok, személyiségrajzok az Aszódi Fiúnevelő Intézetből) http://www.tegyesz.hu/file/Szakmai_informaciok/Kiadvanyok/Mikus%20Gyula%20Mi%20lesz%20vel%3BCk%20Arck%3A9pv%3A1zlatok.pdf

¹² Gyermekvédelmi Statisztikai Tájékoztató http://ncsszi.hu/kutatasi-igazgatosag-1_10/szocialis-es-gyermekvedelmi-szolgalattasok-2_35/gyermekvedelmi-statisztikai-tajekoztato,-2009-n_88

Az utógondozottak körében végzett kutatások többször rámutattak arra is, hogy „A hosszú évek alatt intézményes életformára szocializálódott fiatalok számára még az utógondozó otthonban elvárt önállóság is nagy kihívást jelent. „ (Bede–Rakos 2010, 15)

Az 1997. évi gyermekvédelmi törvény (Gyvt.) bevezetésével a magyar gyermekvédelmi rendszer strukturálisan is fokozatosan átalakult. A hagyományos, klasszikus értelemben vett, nagy létszámú nevelőotthonok jelentős része vagy megszűnt, vagy átalakult több kisebb gyermekotthonná, vagy ún. lakásotthonná.¹³ Emellett kiépített nevelőszülői hálózat is rendelkezésre áll az állami gondoskodásban lévők ideálisabb ellátására. Az elmúlt harminc évre visszamenőleg azt figyelhetjük meg, hogy a 80-as évektől folyamatosan csökkent az intézményben elhelyezett gyermekek száma, a nevelőszülőnél történő elhelyezést előnyben részesítve. Mégis igaz az, hogy: „...az intézményes ellátásba kényszerült gyermekek koruktól függően különböző mértékben sérülnek a gyermekvédelemben töltött idő alatt. Leginkább veszélyeztetettek a csecsemők, akik 1-2, vagy 2-3 év után maradandó mentális és pszichés egészségkárosodással kerülnek ki a rendszerből.” (Hodosán 2008, 13)

A Gyvt. megszületése óta, a hazai gyermekvédelemben történt sok pozitív változás ellenére sem mondható az el, hogy a gyermekek mindenkifelett álló jogai maradéktalanul érvényesülnének. Az intézményi érdekek sokszor felülírják – akár tudatosan, akár akaratlanul – a gondozottak érdekeit. Az ipari korszakot jellemző túlzott centralizáltságot egy olyan decentralizált struktúra váltotta fel, mely sokszor ellenállást, s ellenintézkedést is kivált. Elsősorban fiskális megfontolásokból a fenntartók igyekeznek olyan mamutintézményeket létrehozni, melyek akadályozzák a szubszidiaritás elvének az érvényesülését, s ezzel elbürokratizálják a segítő tevékenységet.¹⁴ „A magyarországi gyermekvédelmi rendszer helyzete olyan társadalmi örökségre utal, amit csak nagy erőfeszítések árán lehet megváltoztatni.” (Hodosán 2008, 14)

A rendszer egyik legnagyobb hibája, a gondozási helyek gyakori változásaiban keresendő. Azok a gyerekek, akik nevelőszülőnél, kevés gondozóhely váltásban növekednek, vagy nőttek fel, lényegesen nagyobb eséllyel küzdenek meg a tanulási, életkezdési nehézségekkel.

További problémát jelent az a paradoxon, hogy miközben a gyermekvédelmi intézmények fontos célja az önálló életre nevelés, aközben a kvalitatív kutatások eredményei szerint, *az intézetvezetők legtöbbször felkészületlenül tartja a fiatalokat az önálló életre.* Ennek az ellentmondásnak az lehet az oka, hogy a gyermekek egyre későbbi életkorban kerülnek be a rendszerbe. Az intézményvezetők egyöntetűen megfogalmazták, hogy nagy nehézséget jelent az, hogy *a bekerülőkkor életkoruk kitolódott.* 14-15-16, sőt 17,5 éves korban is utalnak be gyerekeket, akiknek az ellátása nehézséget okoz,

¹³ A gyermekotthonnak legalább 12, de legfeljebb 40 fő ellátására alkalmasnak kell lennie. A gyermekotthonban a gondozott gyermek nevelését, gondozását a szakmai programban meghatározott elvek szerint kialakított kisközösségekben (a továbbiakban: csoport) kell biztosítani. Egy csoportban legfeljebb 12 fő helyezhető el – néhány kivételtől eltekintve. A lakásotthon olyan gyermekotthon, ahol önálló lakásban vagy családi házban történik a gondozott gyermek, fiatal felnőtt elhelyezése. A lakásotthonban legfeljebb 12 gondozott gyermek, fiatal felnőtt helyezhető el. (15/1998. (IV. 30.) NM rendelet a személyes gondoskodást nyújtó gyermekjóléti, gyermekvédelmi intézmények, valamint személyek szakmai feladatairól és működtetésük feltételeiről) http://www.njt.hu/cgi_bin/njt_doc.exe?docid=34254.208895

¹⁴ Szikulai I. – Rác A.: A magyar gyermekvédelmi rendszer helyzete, különös tekintettel az otthoni nyújtó ellátásokra http://ifka.hu/img/files/3_euprom/ELLETTERO/Gyermekvedelmi%20rendszer_Szikulai%20Istvan_%20Racz%20Andrea.pdf

nincsenek felkészülve a serdülő korú fiatalok tömeges fogadására, s e tekintetben nincs különbség a gyermekotthon és a lakásotthon között.¹⁵

Tetézi a rendszerben rejlő problémákat az a nem elhanyagolható tény is, hogy *a gyermekvédelmi gondoskodásban élők munkaerő-piaci esélyei jóval rosszabbak az átlagpopulációhoz képest*, hiszen többszörös hátránnyal indulnak. A gyermekvédelmi gondoskodásba kerülő gyermekek sajátos életútjuk eredményeként rövid tanulási karrierrel számolhatnak, jellemzően csak alacsony iskolai végzettség eléréséig jutnak.

A hátrányok egy része a családi szocializációs minták hiányából fakad, más részük pedig a kvalifikáció hiányából. Az állami gondozott gyerekek továbbtanulása dominánsan a szakiskolai képzésben realizálódik. Az érettségit adó középfokú oktatásba minimális számú fiatal kerül ebből a közegeből. Az iskolarendszer minden szintjén számolni kell az állami gondozottak nagyarányú lemorzsolódásával. Az általános iskolákból történő lemorzsolódás az induló létszámokhoz képest 2,4%-os, ugyanez a gimnáziumokból 8,5%-os, a szakmunkásképzőkből 32%-os.¹⁶ Ennek okai a tanulási nehézségekben, iskolai kudarcokban és a túl gyakori iskolaváltásokban keresendő, ami természetesen összefügg a gyakori gondozási hely-változással. *A Gyermekvédelmi Statisztikai Tájékoztató adatai szerint a 2008/2009-es tanévben az általános iskolai tanulmányait befejezett állami gondoskodásban élő gyermekek 68%-a szakiskolában tanult tovább, 8% -a gimnáziumban, 17%-a szakközépiskolában, a maradék kb. 2% pedig valamilyen iskolarendszeren kívüli tanfolyami szakoktatásban (OKJ) vett részt. 5 %-a nem tanult tovább.* A nevelőszülőknél élő gyermekek esetében valamivel kedvezőbb a kép, de itt is felülreprezentáltak a szakiskolákban továbbtanulók. Az alacsony iskolai végzettség komolyan megnehezíti a munkaerő-piaci részvételt, de emellett a munkakeresés és a munkahely megtartása is problémákat vet fel, hiszen *azok olyan készségeket igényelnek (pl. alkalmazkodóképesség, feszültségtűrés, önmenedzselés, kapcsolati tőke mozgósítása stb.), amelyek a gyermekvédelmi gondoskodásban felnőtt fiataloknál legtöbbször hiányoznak, vagy gyengék.* Egyáltalán nem ritka jelenség az, hogy a rendszerből kikerült fiatalok lakhatása sem megoldott, ami lehetetlenné teszi a folyamatos munkavállalást. Az otthonteremtési támogatást gyorsan felélik, folyamatos kudarcok érik őket a munkakeresés során, s hamar feladják a küzdelmet. „A fiatalok alkalmi és szezonális munkákból tartósan nem képesek biztosítani megélhetésüket, életvitelük kriminalizálódhat, esetleg a fedél nélkül élők számát gyarapítják.” (Módszertani Kiadványok I. 2009, 17) *A fővárosi hajléktalanok körében – becült adatok alapján – a gyermekvédelmi gondoskodásból kikerültek aránya elérheti a 25-30%-ot.* „Az alulképzettséghez kapcsolódó munkavállalási nehézségek, továbbá a később kialakuló hajléktalan életmód feltehetően kauzális összefüggést mutatnak a gyermekotthoni ellátással, illetve annak minőségével.” (Módszertani Kiadványok I. 2009, 17)

A magyar gyermekvédelmi rendszer utógondozói hálózatának működését elemző tanulmányok fontos megállapításokat tesznek azzal kapcsolatban, ami a rendszer komplexebb fejlesztésének irányába mutat: az alap- és szakellátás, a kötelező iskoláztatás kérdése, a pályaeorientáció és szakmaszerzés, a munkára való felkészítés és az ön-

¹⁵ Lásd bővebben: Rákó Erzsébet: Intézményben élni (2010)

¹⁶ Módszertani Kiadványok I. „... sokan vagyunk egyedül...” Fővárosi Módszertani Gyermekvédelmi Szakszolgálat, Budapest (2009)

álló életvitel megismerésének terén. Jelenleg *nem létezik ugyanis olyan szakmai minimum, amely végső soron a munkerő-piaci esélyek javítását segítené elő.*

„A gyermekvédelmi szakellátásban nagykorúvá vált fiatalok hátrányainak csökkentése érdekében olyan utógondozó rendszert kell kialakítani, amely rendezett lakásvizony mellett, a munkaerő-piaci készségek fejlesztésében, a munkahelykeresésben és a munkahelyen való megmaradásban is támogatja a fiatalot.” (Módszertani Kiadványok I. 2009, 21)

Meglátásunk szerint – azon túl, hogy reménykeltő ez a törekvés – a rendszer holisztikus szemlélete és kezelése nélkül csak teoretikus vágyalom maradhat.

Módszertani kitérő

A gyermekvédelmi gondoskodásban élők nem tekinthetők a társadalom egy véletlen mintájának. *A bekerülés a rendszerbe: az okozat.* Az ok, amiért gyermekvédelmi szakellátásba kerülnek, az a deprivált, problémás társadalmi, családi közeg, a többséghez viszonyított eleve hátrányos helyzet, az alacsony/ártó szociokulturális és szocio-ökonómiai státusz, az önpusztító, deviáns magatartásformák, melyeknek hatásai megmaradnak a rendszerben is. A rendszer nem képes kellően kompenzálni a hozott esélytelenségeket, hátrányokat, sőt sok esetben még meg is erősíti azokat. A gyermekvédelem ezen látens vagy ideologikus funkciója egyértelműen kitapintható, mint fentebb is jeleztük.

„A bekerültek nem pusztán azért hátrányos helyzetűek, mert a gyermekvédelemben nőnek fel, hanem épp ellenkezőleg: hátrányos helyzetük miatt kerültek szakellátásba.” (Kiss – Papszt – Temesi 2008, 26). Így a kérdés mindig az kell, hogy legyen: **a rendszer mennyiben járul hozzá a társadalmi egyenlőtlenségek (társadalmi és biológiai esélyegyenlőtlenségek) konzerválásához és újratermeléséhez?** Egyszóval arra kell rákérdeznünk, hogy *milyen mérvű a magyar gyermekvédelmi rendszer tevékenységének társadalmi meghatározottsága?*

A Kiss–Papszt–Temesi szerzőhármás további megfontolandó módszertani ajánlásokat tesz:¹⁷

A szakellátásban való elhelyezés nem véletlenszerű – mérlegelés tárgyát képezi, hogy ki kerül nevelőszülőkhöz, gyermekotthonba, vagy speciális gyermekotthonba. Az elhelyezésnél befolyásoló tényező a gyermek értelmi fejlődése. Annak a gyerekeknek van nagyobb esélye nevelőszülői elhelyezésre, aki normálisan fejlődik, még enyhe fokban sem marad el kortársaitól.

A szakellátásban lévők nem homogén csoport – eltérő életkorban, eltérő környezetből, eltérő okokból kerülnek be és a rendszerben való elhelyezésük is eltérő.

A szakellátásban lévők eltérő időt töltenek a rendszerben – Nem mindegy, hogy valaki születésétől felnőtté válásáig van a rendszerben, vagy pl. 15 éves korától. A Gyermekvédelmi Statisztikai Tájékoztató szerint a 11 éves és annál idősebb korosztály felülreprezentált a szakellátásban.

Jelen tanulmány merész, de legalább is újszerűnek tűnő célkitűzését tekintve,

¹⁷ Kiss–Papszt–Temesi: Módszertani megjegyzések a gyermekvédelemben végzett vizsgálatok kapcsán (2008)

joggal elvárható a célcsoport megjelölése. A konkrét tervezet felvázolása – reményeink szerint – egyértelművé teszi a beavatkozás pontjait, s ezzel a célcsoportjait, még ha kétséges is a gyermekvédelmi gyakorlatból kiindulva az, hogy a klasszifikálás problémamentesen és a célszerűen megvont paraméterek mentén sikerülhet.

Éppen ezért premisszáink a meglévő intézményi struktúrán kívülre tekintenek. Egyfajta deinstitutionalizáció mentén, olyan holisztikusan szemlélt és kezelt közeget/környezetet képzelünk el, mely a „bölesőtől a diplomáig” jelen van a szakellátásba bekerült gyermekek életében. Több mértékadó nemzetközi kutatás megállapította már¹⁸, hogy a gyermekek számára a legmegfelelőbb ellátást a családi elhelyezés biztosítja, valamint azt is, hogy ez a forma a leggazdaságosabb egy ország számára. *Ugyanakkor fontos az is, hogy az intézetekből való kiköltöztetés erőteljes törekvése mellett, olyan szolgáltatás-rendszert alakítsanak ki és olyan intézkedéseket dolgozzanak ki, amelyek révén elkerülhető a gyermekek újbóli intézeti elhelyezése.* Ennek szélesebb hatása kiterjedhet az ország jóléti rendszerének egészére, amely óriási tervezőmunkát kíván, megvalósulása pedig hosszú időt vehet igénybe.

Az általunk elképzelt **szolgáltatás-rendszer** igyekszik a felemásan decentralizált el-látórendszert, s a törvényi környezetet figyelembe véve olyan „ötleteket” felvázolni, melyek koncepcionálisan jelentenek más/újat a rendszerben élők lehetőségeiben, s ezzel az életesélyek javításához hozzájárulhatnak.

A „hogyan?”

A szolgáltatás-rendszer nem annyira az állami gondozottság tényére, sokkal inkább a veszélyeztettség tényére koncentrálna. Azok a gyerekek, akik valamilyen veszélyeztettség okán kapcsolatba kerülnek a gyermekvédelmi szakellátással, becsatlakoztathatók lennének a szolgáltatás-rendszer különböző pontjain.

A kiindulást segítő ötletként három elemet vázolnánk részletesen.

Első elem

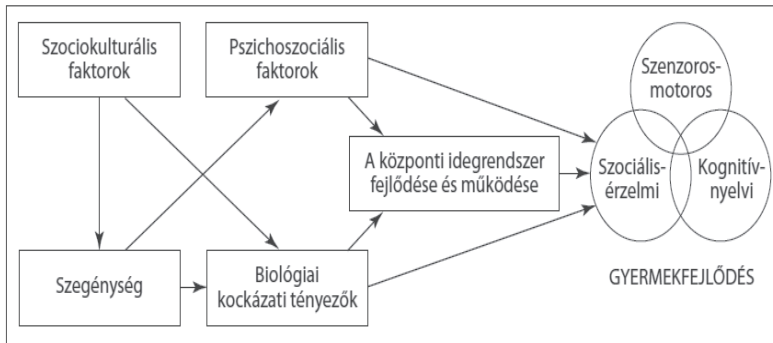
A HRG-TSMT: új szemlélet

Fejlesztés Alapú Diagnosztika

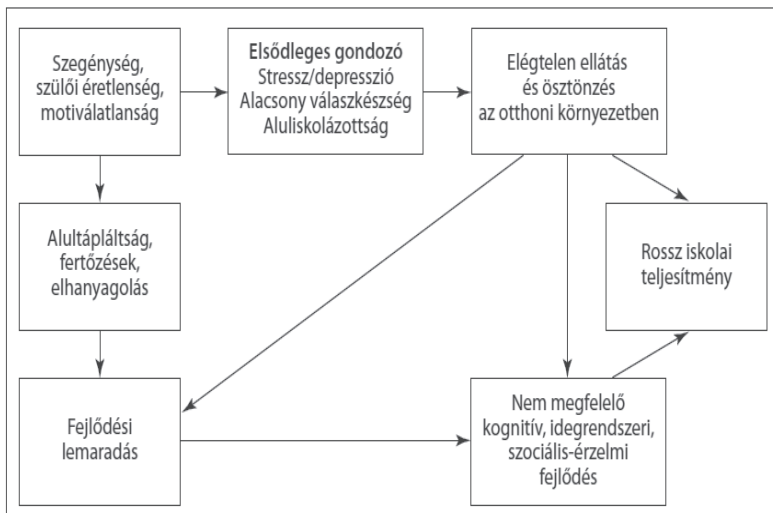
A HRG-TSMT arra koncentrálna, hogy a deprivációs ciklust megtörje. Komplexen gondolkodik arról, hogy a kedvezőtlen társadalmi, szocializációs háttér, illetve a pszichoszociális fejlődés deficitjei, s az iskolai sikeresség miként közelíthetők egymáshoz.

A magyar oktatási rendszer sajátosságait tekintve tudjuk, hogy kisiskolás szinten eldől a halmozottan hátrányos szociokulturális háttérrel rendelkező gyerekek sorsa. Ennek következményei: veszélyeztetett pszichoszociális fejlődés, szegénység újratermelődése, mobilitási esélyek beszűkülése – negatív munkaerő-piaci státusz, társadalmi életesély(-telenség)ek reprodukálása, társadalmi kiilleszkedés – exklúzió.

¹⁸ Mapping the number and characteristics of children under three in institutions across Europe at risk of harm (Birmingham University, 2005) c. tanulmánykötet előtanulmánya alapján. Az ismertetést Veres Kinga írta. (2008)

A kisgyermekkorú fejlődés meghatározói, kockázati tényezői

2. ábra

A rossz iskolai teljesítményhez vezető okok¹⁹

A halmozottan hátrányos szociokulturális környezetben élő gyermekeknél organikus-idegrendszeri éretlenség mutatható ki. A szociálisan hátrányos helyzetek csapdáját a deprivációs ciklus megtörésével lehet kikerülni. Ehhez olyan kompetencia alapú pedagógiai módszerre és szemléletre van szükség, amely képes az alapkészségeket fejleszteni, *amely a tanulók közötti teljesítményeltéréseket fejlődési fáziskülönbségként fogja fel.* A HRG és TSMT olyan vizsgálatlalt egybekötött terápiás módszert jelentenek, olyan diagnosztikus kritériumorientált fejlesztések, melyek az iskoláskor előtt kialakuló fejlődési hátrányokat jelentősen csökkentik. Olyan alapkészségeket és alapképességeket fejlesztenek, amelyek a sikeres iskolakezdéshez és a biztos továbblépéshez szükségesek.

¹⁹ A képek forrása: Herczog Mária: A kora gyermekkorú fejlődés elősegítése (2008)

Egy tudományosan megalapozott, rendszerezett, numerikusan és százalékosan kiértékelhető, nem túl eszközigényes, egzakt, megbízható, predikcióra alkalmas **állapot – és mozgásvizsgálat** áll a középpontban, aminek a célja, az idegrendszer érettségi szintjének a megállapítása. Ehhez a vizsgálathoz két terápiás módszer kapcsolódik: a **HRG – hidroterápiás rehabilitációs gimnasztika**, és a **TSMT – tervezett szenzomotoros tréningek**.

Az állapot – és mozgásvizsgálat területei, s egyben a terápiák beavatkozási pontjai: idegrendszer érettségének vizsgálata, mozgásvizsgálat, testvázlat, térbeli tájékozódás, laterális kialakulásának vizsgálata, taktilis érzékelés, ritmusvizsgálat. A fő cél, az organikus érési zavarokból származó akadályozottság szintjének a minimalizálása. Ez az új fejlesztő rendszer akkreditált, elismert, objektív, részletesen kidolgozott, segíti az óvodai-iskolai átmenetet, fenntartható, fejleszthető, a korosztály, a célcsoport bővíthető, integratív, preventív szemléletű, s az együttműködést segítő – a szülők/nevelők bevonása kézenfekvő. A program több hazai referenciával rendelkezik: Üröm, 2006–2007-es tanév – József Nádor Általános Iskola (Krasznár–Tóthné–Kiss), Tornanádaska, Rakaca, 2004. (Dr. Lakatos – Dr. Durst) Budapest, Józsefváros (VIII. ker.), 2006–2007-es tanév 2 óvoda, egy általános iskola „A roma gyerekek iskolai beilleszkedését segítő program 2003–2010.” keretében, az Országos Egészségfejlesztési Intézet támogatásával (Várnai–Solymosy–Juhász), Budapest, X. ker. 42 óvodás komplex prevenciószűrővizsgálata, 2007. (Gosztonyi – Szak)

A HRG-TSMT vizsgálattal egybekötött terápiás módszerei eredményesen alkalmazhatóak lennének a gyermekvédelmi szakellátásban megforduló gyerekek körében.

Második elem

A Hejőkeresztúri Modell

Pedagógiailag, pszichológiailag és szociológiailag, az elmélet és a gyakorlat szempontjából egyaránt átgondolt és tudatosan felépített nevelési rendszerről van szó a hejőkeresztúri iskolában. Az iskola tanulóinak ún gazdasági, társadalmi és kulturális, vagy más néven családi háttér indexe, meglehetősen kedvezőtlen. Magas a nyolc osztályt, vagy kevesebbet végzett szülők gyermekeinek az aránya. Jellemző továbbá, hogy fokozatosan emelkedik a roma tanulók aránya az iskolában. Az 1990-es évek 27%-os roma tanulói aránya a kétezres évekre 60%-ra emelkedett. Az iskolában a sajátos nevelési igényű tanulókat integrált keretek között nevelik. Figyelemre méltó az állami gondozott gyerekek aránya, amely magas érték abból adódik, hogy Hejőkeresztúron kiterjedt nevelőszülői hálózat működik.

Az iskola speciális nevelési programjából adódóan, nem az a fő kérdés, hogy mit tanítsanak, hanem az, hogy milyen készségeket, képességeket alakítsanak ki a tanulóknak, amellyel a jövőben a gyerekek alkalmazkodni tudnak az új kihívásokhoz.

Az iskola három program köré szervezi tevékenységét:

– A **Komplex Instrukciós Program** eredetileg a Stanford Egyetem által kifejlesztett, kooperatív tanítási technikán alapuló státuszkezelő program, amelyet az iskola saját körülményeihez igazított, adaptált, előtérbe helyezve az egyéni differenciálást és a szocializációt.

– Az iskolában bevezetett, kötelező tanórai és nem kötelező, tanórán kívüli **Logikai Táblajáték Program** fő célkitűzései között szerepel a gyerekek értelmi képességének, fejlesztése, a szabadidő igényes, tartalmas eltöltése, a társas élet, a szociabilitás erősítése, a rendszeres megmérettetés, versenyzés és a hagyományápolás. A program sikerét **számos versenyeredmény** bizonyítja.

– A **Generációk Közötti Párbeszéd Program** célja a szülők bekapcsolása az iskola életébe, a szülőktől történő tanulás.

Részletes bemutatás

A **Komplex Instrukciós Program (KIP)** olyan tanítási módszer, amely lehetővé teszi a tanárok számára a magas szintű csoportmunka szervezését olyan osztályokban, ahol a tanulók közötti tudásbeli különbség és kifejezőképesség tág határok között mozog. A program egyrészt azért alkalmas a hátrányos helyzetű, tanulásban lemaradt tanulók esélyegyenlőségének megteremtésére az osztálytermi munkában, mert az osztályon belüli rangsorbeli problémák felismerhetőkké és kezelhetőkké válnak, másrészt a csoportfoglalkozások alatt a heterogén összetételű osztályokban a speciális instrukciós eljárás alkalmazásán keresztül lehetőség nyílik, a tanulóknak az együttműködési normákra való felkészítésére és a sokféle, eltérő képességet megmozgató tananyag alkalmazásával a felszín alatt megbúvó képességek kibontakoztatására.

A Komplex Instrukciós Programnak több jellemzője van:

A többféle képességet felszínre hozó tananyag összeállításánál elsődleges cél a tanulók magasabb szintű gondolkodásának előmozdítása egy központi téma, egy alapvető kérdés köré szervezett csoportmunka segítségével. A nyitott végű, több megoldást kínáló feladatok biztosítják a tanulók egymástól független, kreatív gondolkodását, problémamegoldó képességének fejlesztését, a kulturált vitára való nevelést.

A speciális munkaszervezés lehetőséget ad a pedagógusnak arra, hogy a feladatok sikeres végrehajtása érdekében megtanítsa a gyerekeket a csoporton belüli együttműködésre. A tanárnak az óra során alkalma nyílik a csoport egésze és a csoporttagok egyedi munkájának követésére, így az osztályon belüli hierarchikus rend megváltoztatására, amely alapján véve felelős a csoporton belüli egyenlőtlenség kialakulásáért. A csoporton belül kialakult hierarchia, rangsor kezelése az eltérő, sokféle képességek mozgósítására alkalmas feladatokon keresztül megváltoztatható. A pedagógus feladata annak tudatosítása, hogy nincs olyan tanuló, aki minden képességben kiváló, de mindenki számára van olyan feladat, amelyet maradéktalanul meg tud oldani, valamint egyedül senki nem olyan tájékozott, mint a csoport együttesen.

A program sikerességének az ellenőrzéséhez kidolgozott mérőrendszer tartozik. A mérések szerint a csoportmunka jótékony hatása az alacsony státuszú tanulók esetében abban mutatkozik meg, hogy több lehetőséget ad a tanulók kibontakozására, mint a hagyományos osztálymunka. Az eredmények alapján úgy értékelik, hogy a nyitott végű feladatoknak különösen nagy szerepe van az ismeretelsajátításban és a tanulók közötti együttműködés segítésében. Azok a diákok, akik e státuszkezelő programmal dolgoztak, jobb dolgozat-eredményt értek el, mint a hagyományos órai keretek között dolgozók, tehát nagy valószínűséggel a Komplex Instrukciós Programban a diákok aktív részvétele az ismeretelsajátítás mértékére pozitív hatással van.

Logikai Táblajáték Program

Az iskolában a táblajátékok segítségével a képességek kibontakoztatásának egyik útja a tantárgyi előrehaladás segítése, és ezen keresztül az önbizalom növelése. A cél annak tudatosítása, hogy a teljesítmény kitarító munkával növelhető és tartóssá tehető. Ennek egyik eszköze a különféle versenyeken való megmérettetés.

Az iskola a szaktárgyi felkészítés mellett, a személyiségfejlesztésre is gondot fordít. A gyermek attól sikeres, hogy átéli, érdemes próbálkoznia, érdemes keresnie azt az utat, ahogyan a céljait elérheti, és hinnie abban, hogy ezt az utat meg is találja. Az iskola közel 500féle logikai játékot használ (a malomnak például 18 fajtáját). Innovációik közé tartozik, hogy logikai táblás játékokat használnak matematikaórán az egyes tananyagrészekhez. A táblás játékoknak a matematikával való szoros kapcsolata nyilvánvaló, hiszen ez a sajátos ismeretszerzési módszer logikus gondolkodásra, következtetésre nevel.

Egy-egy játék matematika órán történő alkalmazhatóságának lehetősége szinte végtelen. Méréseket is végeztek arra vonatkozóan, hogy milyen változások következnek be a táblajátékok alkalmazásának eredményeként a gyerekek iskolai teljesítményében. Az intelligencia mérésére a Raven-féle intelligenciateszt gyermekváltozatát használják. A teszt eredményeiből jól látható, hogy valamennyi osztály esetében nőtt a teljesítmény. A második és ötödik osztályban, ahol a táblajátékok alkalmazását tanórán vezették be, a növekedés nagyobb, mint a harmadik és a negyedik osztályban, ahol azt csak szakköri kereten belül alkalmazzák.

Generációk Közötti Párbeszéd Program

A jó közösségi iskola jellemzője az iskola nyitottsága. A nyitottság egyrészt azt jelenti, hogy a szülők aktív szerepet vállalnak az iskola életében, másrészt az intézmény olyan szolgáltatásokat nyújt, amelyet nem csak a diákok vehetnek igénybe. A **Generációk Közötti Párbeszéd Program** a fenti törekvéseket valósítja meg. A foglalkozások a gyerekek és a szülők kölcsönös együttműködésén alapulnak. A táblajátékok alkalmazása kiváló lehetőség például arra, hogy a szülőkkel intenzív kapcsolatot építsenek ki. Szülői értekezleteiket nem a szokásos módon szervezik. A felnőttek játékszerzetetére számítva az iskola körzetéhez tartozó falvakba elviszik a táblás játékokat, találkozóra invitálják a felnőtteket és közben kiváló lehetőség nyílik a gyerekekről való beszélgetésre.

A Hejőkeresztúri Modell minden eleme bevezethető lenne az ellátási rendszerbe, az adott oktatási intézményekkel való egyeztetésben. Azokban az általános iskolákban, ahol kiemelten magas az állami gondozott tanulók aránya – elsősorban a gyermekotthonok, lakásotthonok beiskolázási körzetében lévő iskolák –, kifejezetten törekedni kellene a KIP és kísérőprogramjai bevezetésére. Az otthonot nyújtó intézményekben a kiegészítő tanulási, korrepetálási lehetőségek között kézenfekvő lenne a Logikai Táblajáték Program bevezetése, s a hozzá kapcsolódó mérőrendszer működtetése.

Ismeretes a Hejőkeresztúri Modellre épülő „**A hátrányos helyzetű gyermekek oktatási integrációját segítő H2O Program**” A program²⁰ 2009.-ben indult a Gábor Dénes Díjasok Klubjának kezdeményezésére, a Kürt Zrt. támogatásával, s arra hivatott, hogy minél szélesebb körben elterjessze ezt a komplex tanítási-nevelési módszert, mely minden társadalmi csoport gyermekei számára megfelel és elősegíti a

20 <http://www.h2oktatas.hu/>

különböző szociokulturális háttérrel rendelkező gyermekek együttműködési készségeinek, kommunikációjának erősödését, s ezen keresztül az iskolai, tanulmányi sikeresség előmozdítását.

Harmadik elem

Sugata Mitra: „Hole in the Wall”

Mitra „Lyuk a falban” kísérletsorozata, mely 1999-ben kezdődött Újdelhiben, az önszervező tanulás terén mutat kimagasló eredményeket²¹. Mitra olyan kísérletek sorozatát végezte el Újdelhitől a Dél-afrikai Köztársaságon keresztül Olaszországig, amelyben **saját maguk felügyelte internethozzáférést adott gyerekeknek**, és olyan eredményeket kapott, melyek forradalmasíthatják az oktatásról való gondolkodásunkat. A kísérletsorozat főbb tanúságai:

- A gyerekek azt tanulják meg, amit akarnak
- A csoportos tanulás közösségi élmény
- Meg tudják egyedül tanulni a számítógép és az internet használatát, attól függetlenül, hogy milyen előzetes tudásuk van, s milyen a társadalmi státuszuk
- Önállóan tudnak idegen nyelvet tanulni számítógép segítségével
- Amennyiben a gyerekek érdeklődnek, az oktatás magától történik
- Tananyag elsajátításánál jelentősen növeli a teljesítményt a „nagyam-módszer” (Csak annyi a dolga, hogy dicsér, minden egyes kísérletet, próbálkozást, online változata a „nagy-felhő” – „hivatásos nagymamák” skype-on keresztül instruálnak, bátorítanak, a gyerekek bármikor hívhatják őket, bárhova sugározhatók, bárhova eljuttathatók)
- A módszer kiválóan alkalmas a projekt módszer megtanítására
- Az így megszerzett tudás bizonyítottan maradandó, hagyományos vizsgarendszerben is jól teljesítenek az e módszerrel tanulók
- A módszer finomításának az eredménye az ún. önszervező tanulási környezet (SOLE) kialakítása – kényelmes bútorok, nagy képernyők, erős számítógépek, szélesávú internet hozzáférés, „nagy-felhő”

Mitra szerint az oktatás egy önszervező rendszer, amelyben a tanulás, mint emergens jelenség bukkan fel. Az önszervező rendszerekkel több tudományterület is foglalkozik. A természetben számtalan formában vannak jelen önszervező struktúrák. Az önszervező rendszerek résztvevői változásnak alávetett egységek, melyek között interakciók zajlanak, s folytonos visszacsatolásnak vannak kitéve. Ezeket a rendszereket éppen ezért, hálózatoknak is nevezhetjük. Ezekben a rendszerekben mindenféle külső beavatkozás nélkül megjelenik az a többlet, az az emergens elem, ami nem vezethető le pusztán a részek, egységek viselkedéséből, azok összességéből., vagyis a rendszer olyan dolgokat kezd el csinálni, amelyre soha nem „terveztek”

A magyarországi gyermek- és lakásotthonok számítógéppel és internetkapcsolattal való ellátottsága nem tekinthető jónak. Számítógép ugyan sok intézményben van, de a legjobban ellátott helyeken is öt gyermekre jut egy gép (az átlag 10–12 gyerek / 1 gép). Az internet ellátottság már jóval rosszabb, s ennek okaként az internethasználat-

²¹ A kísérletről magyarul: Z. Karvalics (2001)

tal szembeni kognitív ellenállás jelölhető meg elsősorban. Az intézményvezetők egy része tart attól, hogy a gyerekek nem megfelelő célra használnák a word wide webet.²²

A „Lyuk a falban” projekt azonban, némi átalakítással, finomítással bizonyára eredményeket hozna az állami gondozott gyermekek esetében is. Elsősorban nem kognitív tudáskörnyezet kialakítására kellene törekedni a program kapcsán, hanem olyan motivációs (főleg a kortárs-csoport motiváló hatását hasznosító), készségfejlesztő, a pszichoszociális fejlődést elősegítő online támogató környezet kialakítására, mely a hálózatosodás előnyeivel (önszerveződés, folyamatos visszacsatolás, horizontális információ- és tudáscsotás, etc.) segítené a gyerekek/fiatalok ilyen típusú deficitjeinek leküzdését. Az „intézetis” gyerekek számára a stabil érzelmi, pszichés, motiváló környezet megteremtése alapvető a sikeres felnőtté váláshoz. Amennyiben ez nincs meg, az eredményesen használható és transzformálható kognitív tudások és készségek sem tudnak működni.

Esetükben tehát a tudásközeg elsősorban az emocionális, a szociális kompetenciát fejlesztő, az önismerethez szükséges készségek kifejlesztését célzó közeget jelent, tehát annak a pszichikai állapotnak a kifejlesztését, ami alapja lehet a kognitív kvalifikációnak. Az önreflexióhoz szükséges készségek, nyelvek, ismeretek, közösségek megteremtése, vagy ezen közösségekbe, készségfejlesztő kompetenciákba való online bekapcsolásuk reális cél lehet. *Ez az online támogatóvilág egyfajta second life -ként működhetne: online nagyi, online tanár, online facilitátor, online pszichológus etc. közreműködésével olyan biztonságot nyújtó virtuális környezetként, amely a különféle tanulási, informálódási, szociális, érzelmi és kommunikációs e-tevékenységekre folyamatos visszacsatolással reagál, elősegítve a saját életstílus felépítését.* Az IKT eszközök használatának a növelésével megerősíthető az egyének szociális tere. A személyiség individuálisan kiteljesedik, virtuálisan rendkívül kiterjedt lesz. Az individualizáció késztetést jelent arra, hogy az egyén maga alkossa, s tervezze meg identitását, preferenciáit, életciklusainak változásait. Erre kiváló technológiai háttér ad lehetőséget. Különösen a web 2.0²³ alkalmazások azok, melyek eszközt nyújtanak „...az identitás, interakció és társadalmi beilleszkedés szükségletének kielégítésére (bepillantás mások életszínvonalába, a valahova tartozás érzésének elérése, a kommunikáció terepeinek és témáinak megtalálása, a „valódi” társaságot helyettesítő csoportok felfedezése, segítség a társadalmi szerepek betöltésében, másokkal való kapcsolat elérése.)” (Rowinski, 2009).

A flexibilitás, a szociális hozzáértés, csoportmunkára való alkalmasság, a másság megértése, a hálózatban való gondolkodás, pluralitástűrés, hatalomellenesség, azok a hívószavak (buzzwords), amelyek életképessé tehetik az ily módon szerveződő közösségeket, s azok tudásvagyon gazdálkodását.

Vitán felül áll az, hogy az információs társadalom munkaerő-piacza az informatizált munkahelyi környezethez gyorsan alkalmazkodó, nagy észlelési és reakciósebességű, az információk rövid távú raktározásában jó teljesítményt nyújtó (fiatal) munkaerőre épít. Ezek a tulajdonságok fontosabbak a kumulatív módon felépülő tapasztalatnál, hiszen „a rugalmas, moduláris és permanens innovációkkal jellemezhető termelésben

²² Rákó Erzsébet: Intézményben élni (2010)

²³ Alkalmazásuk során a közösség, kollaboráció, tartalom-megosztás, kapcsolatépítés, kommunikáció, perszonalizáció azok a fogalmak, melyek előremutató jelentéssel töltenek meg a felhasználók életében.

a tapasztalatoknak jóval kisebb a súlya, mint korábban.” (Szabó/Kocsis 2002, 115). Hiába jelent az idősebbek tapasztalata több felhalmozott tudás, ha az éppen releváns (érvényes) tudás felezési ideje feleződik az információ korában, ami komoly kihívás az egyéni alkalmazkodás szempontjából. Nincs befejezett tudás és nincs befejezett tanulási folyamat. IKT-val támogatott tanulási környezetben olyan **új tudásstílus** is kialakul, amelyben a formális, iskolarendszerű képzésekben megszerezhető tudás mellett komoly szerepet kap az informális és a nonformális tanulás, s az így megszerzett tudás is.

Az általunk elképzelt online támogató közeg arra is lehetőséget nyújtana, hogy a digitális írástudás kialakulásához szükséges kompetenciák fejlesztéséhez hozzájáruljon (új tudásstílus), s ezzel a sikeresebb jövőbeni munkaerő-piaci integrációhoz.

A stabil digitális írástudás kialakulásához a MIT (Massachusetts Institute of Technology) tanfolyami alapanyaga szerint a fiatalok következő kompetenciáinak fejlesztését kell támogatni:

Játék: legyen képes azzal kísérletezni, hogy a saját világának jelenségeit bevonja a problémamegoldásba

Szerepjáték: legyen képes alternatív identitások alkalmazására a felfedezés és az improvizáció céljából

Szimuláció: legyen képes a valós élet folyamatai alapján dinamikus modelleket tervezni és megalkotni

Kreatív alkalmazás: legyen képes a mediális tartalmak érdemleges gyűjtésére és kombinálására

Többfeladatos működési mód: legyen képes környezete jelenségeit minden fontos részletre figyelve pásztázni

Megosztott észlelés: legyen képes ésszerűen kezelni azokat az eszközöket, amelyek a mentális kapacitás bővítését szolgálják

Kollektív intelligencia: legyen képes a tudást összegyűjteni és egy közös cél érdekében másokkal megosztani

Ítéloképesség: legyen képes a különböző információs források megbízhatóságának és hitelességének megítélésére

Navigáció a médiákban: legyen képes a történetek és információk áramlásának követésére összetett mediális környezetben is

Hálózati részvétel: legyen képes információkat keresni, szintetizálni és megosztani

Egyeztetés: legyen képes mozogni a különböző közösségek között, észrevenni és méltányolni a nézőpontok sokféleségét, megérteni és követni az alternatív normákat²⁴

Az „információs társadalom” elméletalkotói implicit módon elfogadják azt, hogy az új technológiák, főként az internet, pozitív kimenetelűek, azaz lehetőséget teremtenek az oktatáshoz való egyenlőbb hozzáféréshez, a humán erőforrások erősítéséhez, esélyt adnak a jobb munkalehetőséghez, a munkaerő-piaci helyzet javításához, az

²⁴ Forrás: Confronting the Challenges of Participatory Culture: Media Education for the 21st Century http://digitalllearning.macfound.org/atf/ct/%7B7E45C7E0-A3E0-4B89-AC9C-E807E1B0AE4E%7D/JENKINS_WHITE_PAPER.PDF

egészségesebb életmódhoz, az aktív, hatékony állampolgári létehez, s általában a társadalmi tőke növeléséhez. (DiMaggio – Hargittai 2002)²⁵.

A magyar gyermekvédelmi szakellátással kapcsolatban minimum két reális következmény fogalmazható meg.

Az első az, hogy maga a rendszer ne erősítse meg a hozott hátrányokat, és/vagy ne alakítsa át azokat „intézetis” hátrányokká.

A második pedig az, hogy járuljon hozzá az érintettek szimbolikus, kulturális, társadalmi és tudástőkéjének előállításához., s azok mobilizáló funkciója működésbe lépéséhez.

A két elvárás természetesen egymásból következik, a visszacsatolás kölcsönös közelítést igényel mind a nevelés, mind az oktatás terén a rendszerben résztvevőktől, de fontosnak tartjuk azt is, hogy az állami szerepvállalás mellett megjelenjenek olyan civil kezdeményezések, támogatások is, melyek végső soron egy **sokszereplős modell felé** viszik el a rendszert. Ez a modell egyfajta *újrastukturált intézményesítést* jelentene, ahol civil szervezetek, önkéntesek, vállalatok is biztosíthatnak anyagi, fizikai és szellemi forrásokat. Ezáltal az ipari korszakból örökölt szemléleti, intézményi és költségvetési keretek mellett fokozatosan megjeleníthetővé válhatna, az információs korszak állami gondozási rendszere.

Az általunk elképzelt **szolgáltatás-rendszer** tehát nemcsak belső elemeket tartalmazna, hanem mintegy „**pipeline**” venné körül a valaha is vele kapcsolatba került gyerekeket.

A „*pipeline*” kifejezés, s tartalma a *HCZ* (Harlem Children’s Zone Program)²⁶ program gerinceként vált ismertté. „A *HCZ* koherens alapelvek és azonos prioritások mentén működtetett oktatási, egészségügyi, szociális, foglalkoztatási és közösségi szolgáltatások egységes rendbe szervezett rendszere.”²⁷

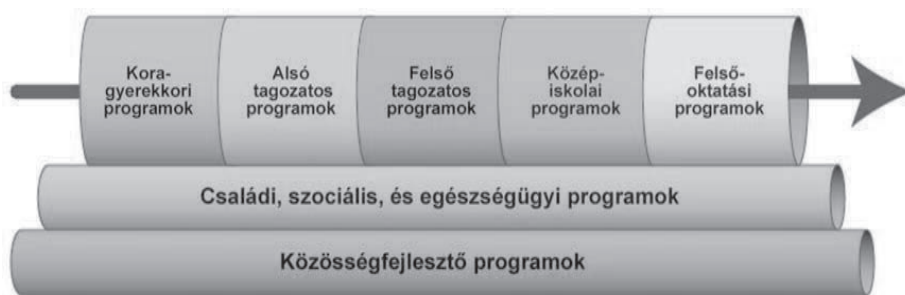
A „*pipeline*” szó szerinti fordításban szállítócsövet jelent. A *HCZ* terminológiájában metaforaként szerepel: azt jelzi, hogy a programba bekerülő gyermekek a születés pillanatától a felsőfokú tanulmányaik megkezdéséig egy „szállítócsőben” haladnak, azaz, az egymásra épülő program-elemek egységes rendszert képeznek, s maga a gyermek a „termelési egység”, aki a fázisokon végighalad. Egyfajta **oktatási-életpálya** gondolatát testesíti meg, amely azonban a kiegészítő szolgáltatások nélkül nem tud hatékonyan működni.

Mindezért az állami gondoskodás jelenlegi decentralizált rendszerét tekintve szükségesnek ítéljük meg az utánkövetés, a folyamatos „rendszerben tartás” holisztikus elvének a kimunkálását. „*A bölcsőtől a diplomáig*” elv érvényesülésének alapját az ábra jól szemlélteti. Világosan leolvasható róla az, az alapkövetelmény, amit az *újrastukturált intézményesítés* fogalma jelent. Az eredeti deinstitutionalizálási törekvések az ipari korszak szemléletmódjának és gyakorlatának a felszámolására törekedtek szerte

²⁵ DiMaggio, P.–Hargittai, E. (2002)

²⁶ Egy New York Harlem részében létrehozott modell, amely eredetileg az amerikai nagyvárosokban térben elkülönülten, tartós szegénységben élő, döntőrészt színes bőrű közösség szegénységből való kollektív kitorrésének előmozdítását teszi lehetővé, e közösség tagjainak aktív részvételével és ellenőrzésük mellett.

²⁷ Gyermekjövő program. A Harlem Children’s Zone (HCZ) Program adaptációja Magyarországon. 2011, 5.

3. ábra

Forrás: Gyermekjövő program. A Harlem Children's Zone (HCZ) Program adaptációja Magyarországon. 2011

a világon. Világos volt azonban a kezdeti törekvésektől kezdve, hogy a családba való visszahelyezés ideája önmagában nem teszi hatékonyá egy ország gyermekvédelmi rendszerét. A rendszernek a folyamatos obszerválásra és beavatkozásra kész állapotban kell lennie, amennyiben nem potenciális jóléti függő klienseket akar „termelni”. A veszélyeztettség emocionális, szociális, kognitív tényeiből fakadó hátrányok passzív kompenzálása a szociális jogok dekommodifikációjával, nem reális elképzelés a posztmodern szociálpolitikai térben. A hangsúly, a jóléti konszenzus gyakorlatával ellentétben, az életesélyek dinamikus szemléletére kerül, s így a **deprivációs ciklus megtörésében** látszik annak lehetősége, ami a képességek és lehetőségek abszolút szintjének az elérését, s a valamire való szabadság kiteljesedését jelentik.

Irodalom

- Az európai digitális menetrend 2011. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0245:FIN:HU:PDF> Letöltve 2012. május.
- Beck, Ulrich 2003: *A kockázat-társadalom – Út egy másik modernitásba*. Századvég Kiadó.
- Bede Nóra.– Rakos Eszter: „Életük rendszerint belefér egy sporttáskába”. *Család, Gyermek, Ifjúság* 2010/2 pp. 5–15.
- Castel, Robert 1998: *A szociális kérdés alakváltozásai. A bér munka krónikája*. Max Weber Alapítvány–Wesley Zsuzsanna Alapítvány–Kávé Kiadó.
- Castel, Robert: A nélkülözéstől a kivettségig – a kiilleszkedés pokoljárása. *Esély* 1993/3 pp. 3–23.
- Castel, Robert: A szociális kérdés alakváltozásai. Előszó. *Esély* 1995/6 pp. 3–15.
- DiMaggio, Paul – Hargittai Eszter: From the „Digital Divide” to „Digital Inequality”: Studying Internet Use as Penetration Increases. *Working Paper Series* 15, Center for Arts and Cultural Policy Studies 2002.
- Gyermekjövő Program. A Harlem Children's Zone (HCZ) Program adaptációja Magyarországon. Készítették a Gyermekjövő Adaptációs Munkacsoport tagjai, Bp., 2011.
- Herczog Mária 2008: *A kora gyermekkori fejlődés elősegítése*. Zöld könyv. A magyar közoktatás megújításáért. Szerk.: Fazekas–Köllő–Varga, Ecostat, Bp. pp. 33–52.

- Hodosán Róza: Merre visz az út? A Pest megyei bezárt kisgyerekotthonok volt lakóiról szóló utánkövetéses vizsgálat összegző tanulmánya /1. rész/. *Család, Gyermek, Ifjúság* 2008/2 pp. 13–24.
- Kiss Máté – Papszt Miklós – Temesi Balázs: Módszertani megjegyzések a gyermekvédelemben végzett vizsgálatok kapcsán. *Család, Gyermek, Ifjúság* 2008/2 pp.25–27.
- Mapping the number and characteristics of children under three in institutions across Europe at risk of harm* (Birmingham University, 2005) c. Tanulmánykötet előtanulmánya alapján. Az ismertetést Veres Kinga írta: A legjobb gyakorlat azonosítása az 5 év alatti gyermekek deinstitutionalizációjában. *Család, Gyermek, Ifjúság* 2008/2 pp.6–13.
- Offe, Claus 1995: A modern szociális állam néhány ellentmondásáról. In Felkai Gábor (szerk.) *Új társadalmi mozgalmak és politikai tiltakozás*. Németországi tapasztalatok és általánosítások. Miskolc, Miskolci Egyetemi Kiadó, pp. 221–233.
- Rákó Erzsébet: Intézményben élni. *Család, Gyermek, Ifjúság* 2010/2 pp. 15–28.
- Sugatra Mitra új kísérletei az önképzésben http://www.ted.com/talks/lang/hu/sugata_mitra_the_child_driven_education.html
- Szabó Katalin – Kocsis Éva 2002: Digitális paradicsom vagy falanszter – a személyes tömegtermelés. Aula.
- Szikula István.– Rác Andrea: *A magyar gyermekvédelmi rendszer helyzete különös tekintettel az ott-hont nyújtó ellátásokra*. Interntes kiadvány NCSSZI http://ifka.hu/img/files/3_cuprom/ELETERO/Gyermekvedelmi%20rendszer_Szikulai%20Istvan_%20Racz%20Andrea.pdf
- Z. Karvalics László: Gyermekek a digitális szakadék szélén. *Eszmélet* 2001/1 (49. sz.) 75–80.